

МИНИСТЕРСТВО ПРОСВЕЩЕНИЯ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ

Министерство образования Республики Тыва

Администрации Пий-Хемского кожууна

МБОУ Уюкская СОШ

РАССМОТРЕНО

Руководитель ШМО

Н.Н. Корчагина

Корчагина Н.Н.

протокол №1
от «30» августа 2024 г.

СОГЛАСОВАНО

Заместитель директора по

УВР О.П. Кузовлева

Кузовлева О.П.

Протокол №1
от «02» сентября 2024 г.

Директор

А.Ч. Данчыт

Данчыт А.Ч.

Приказ № 59/10
от «02» сентября 2024 г.

РАБОЧАЯ ПРОГРАММА

учебного предмета «Родной язык (тувинский)»

4 класс

Уюк 2024

ТАЙЫЛБЫР БИЖИК

Тыва дылдың ажылчын программазын Тыва Республиканың ниити өөредилгезиниң эге школага Тыва дыл талазы-биле күрүне стандарттарынга дүүштүр 1-4 класстарга А.К.Ойдан-оолдуң, Э. Д. Ондарның, Н. Ч. Дамбанын 2008 чылда тургусканы программага даянып тургускан. 4-ку класска тыва дылды А.К. Ойдан-оолдун, А.М. Белек-Байырнын ниити өөредилге черлеринге өөредилге ному-биле планнаттынган.

1-4 класстарга төрөөн дыл үстүкү класстарга өөренир литература эртемнериниң белеткел чадазы болбушаан, колдуунда-ла практиктиг сорулгаларны чедип алырынче уланган.

Эге класстарга тыва дылды өөредириниң **кол сорулгалары:**

1. Уругларның аас болгаш бижимел чугаазын, чаа чүвени билип алыр чүткүл-сонуургалын сайзырадыр. Уругларны медреселдиг шын номчуур, бжиир болгаш чугаалаарынга өөредири.
2. Оларга төрөөн дыл талазы - биле эге билиглерни бээри.
3. Уругларны ном ажыглаарынга чаңчыктырар болгаш оларның дылга сонургалын, номчулга болгаш бижилге - биле холбаштыр бойдушту, ниитилелдиң амыдыралын хайгаараарынга үндезилээш, өөреникчилерни материалистиг үзел – бодал – биле чепсеглээри.
4. Уругларны мораль болгаш эстетика талазы – биле кижизидери:эки мөзү-шынарлыг, идепкейлиг, күш-ажылга ынак,хүлээнген херээнге харысалгалыг хамаатылар болурунга, таварышкан беоделерни бот-миннип ажып эртери.
5. Өөренип турар чүүлдерни сайгарып, бөлүктөп, деңнеп, түңнеп билиринге, оларның иштинден кол болгаш чугула чүүлдерни тып, тайылбырлаарынга өөреникчилерни таныштырары.

Тыва дылда 4кү класстың календарьлыг планы бүдүн өөредилге чылында **68 шакты, неделяда 2 шакты** тургузуп турар:

Өөредилге планы дараазында номнар болгаш методиктиг сүмелерни ажыглаарын сүмелээн. 1-4 класстарга уругларның билиин хынаары – биле А. А. Алдын – оолдуң «Эдертиглер болгаш диктантылар чыындызы», А.А.Алдын-оол «Диктантылар чыындызы» дөрт чылдыг эге школаның 1-4 класстарынга Кызыл-2010ч

Өөреникчилерниң билиглеринге, мергежилдеринге болгаш чаңчылдарынга кол негелделер

Өөреникчилер 4-кү классты дооскаш, дараазында билиглерни алган турар:

- сөстүң тургузуу: дазыл, чогаадылга болгаш өскертилге кожумактары; чугаа кезектери: чүве ады, демдек ады, кылыг сөзү, эдеринчилер; домак кижигүннери:чугула (кол сөс, сөглекчи) болгаш ийиги чергениң.

Өөреникчилерниң алган турар мергежилдери:

- шын бижилгезин өөренип алганы сөстерлиг 55-65 хире сөстүг сөзүглелди чараш холжүү-биле чазыг чокка дүжүрүп азы адап бээрге бжиيري, аңаа херек таварылгада улуг секти, айтырыг болгаш кыйгырыг демдектерин шын салыры;

- фонетиктиг сайгарылганы кылыры: сөстерни слогтарга чарары, ажык болгаш ажык эвес уннерни ылгап, сөстерде үннерни болгаш үжүктөрни шын тодарадып билири;

- сөстерни тургузуг талазы-биле сайгарып билири (дазыл, чогаадылга, өскертилге кожумактарвын ылгаары);

- чугаа кезектерин болгаш оларның грамматиктиг демдектерин (чүве адының санын, падежин, кылыг сөзүнүн үелерин) билири;

- домакта сөстерниң аозында харылзаазын тургузар, оларны сөс каттыжышкыннарынга чарар;

- домактарның бөдүүн синтаксистиг сайгарылгазын кылыр: чугаалаар сорулгазының аайы-биле оларның янзызын тодарадыр, чугула болгаш ийиги черге кежигүннерин аңгылаар, оларның аразында харылзаазын айтырыглар дузазы-биле тургузар;
- коллективтии-биле тургускан план ёзугаар 55-60 хире сөстүг эдертиг болгаш чогаадыг бижиир.

Өөредилге материалын хувааганы

№ п/п	Болуктернин аттары	Шагы
1	Ийиги болгаш \шк\ класстарга ==ренген ч\\лдерин катаптаары	
2	Домак	
3	С=з\глел	
4	Ч\ве ады	
5	Демдек ады	
6	Сан ады	
7	Ат орну	
8	Кылыг с=з\	
9	Наречие	
10	Чыл т=нч\з\нде катаптаашкын	
	Түңнел	

Программаны тургузуп тура дараазында принциптерни сагаан:

1. Коммуникативтиг принцип. Уругларның тыва дылда аас-чугаазын харылзаалыг чугаага сайзыраңгай, тодаргай болуру - биле аңгы-аңгы хевирлерин ажыглап билиринге өөредир.
2. Төрээн дылын шын, медреселдиг ажыглап билириниң принциви.
3. Көргүзүг материалдарын ажыглаар принцип.
4. Дес-дараалашкаан барымдаалаар принцип.
5. Уругларның назы-харын барымдаалаан принцип.

Тыва дылда өөредилге программанын шиңгээттингениниң чижек түңнелдери.

Төрээн дылды өөренигениниң түңнелинде өөреникчилер тыва дылды чон аразында харылзаажырының болгаш национал культуразының кол херексели деп медресеп билген турар ужурлуг. Ынчангаш уругларның төрээн дылынга эки хамаарылгазы, дылды шын, частырыг чок ажыглап билиринден хамааржыр. Тыва дыл уругларга өөредилгениң кол дозу база даап боданышкынының, медресеп билиишкининиң, чогаадыкчы чоруун сайзырадырынга кол херексел болур.

Тыва дылды өөренип турар үеде өөреникчилер аас – биле болгаш бижимел харылзаалыг чугаага бодунуң чогаадыкчы чоруун ажыглап, херек медээ - дыңнадыгны, өөредилге даалгаларын күүседиринге янзы-бүрү номнардан(өөредилге номнары, энциклопедия, словарьлар, солун-сеткүүлдерден) тып өөренир.

Төрээн дылды өөренигениниң түңнелинде өөреникчилерниң чаа өөредилге материалын өөрениринге сонургалы бедип, тыва дылды улаштыр бедик чадага өөренириниң дөзү болур.

Кижизидилге талазы-биле алырга, уруглар чугаа культуразының чурумунга, аас чугаазынга, төрээн дылынга хамаарылгазы чоннуң сагыш-сеткилиниң бедик көдүрлүүшкүнүнүң херексели деп билип алыр ужурлуг.

4-кү классты доозуп тура тыва дылда программаны билип алганының планнаттыгын түңнелдери.

Личностуг өөреникчилерниңөөренип алган турар билиглери:

Тыва дылды боданырының болгаш чон аразында харылзажырының эң-не кол херексели деп медресеп билири

- өөредилгениң чедишкинниг болурунун чылдагаанын тып билири;
- Тыва дылды билири дээрге-ле национал культураның чоргааралы болур.
- Кижилерниң угаан-бодалын болгаш сагыш-сетклин илередир дылдың аңгы-аңгы хевирлерин сайзырадып билири.
- Чоннун аас-чугаазының аялгаларынче кичээнгей салып билири.
- Тыва дылга сонургалы бедип, ону хандыр өөренири болур.
- Аас болгаш бижимел чугаага дылды кайы хире билирин боду хынап билири болур

Өөреникчилерге хевирлеттинер билиглер:

- Төрээн дылын камнап билир болгаш оон сайзыраарыга бодунун улуг-хуузун кириштирип турарын медресеп билири.
- Тыва дылды эстетиктиг омур-хевирниң кижизиттинеринге, кижилер аразында харылзааның дөзү кылдыр шилип алыры болур.

Метапредметтиг

Регулятивтиг өөреникчилерниңөөренип алган турар билиглери:

- Кичээлде кандыг сорулга салдынганын билген турар.
- Кичээлдин сорулгаларына хамаарыштыр бодунун кылыр ужурлуг ажылдарын планнап алыры.
- Мергежилгелер бодаарда кандыг аргалар ажыглаарын медреселдиг шилип алыр ужурлуг.
- Өөредилге үезинде берген даалгаларны дес-дараалаштыр база алгоритм ёзугаар кылып билир ужурлуг.
- Бодунун болгаш эжиниң орфографтыг болгаш бижик демдектеринге кылган частырыгларын база боду хынап билир ужурлуг.

өөреникчилерниңөөренип алыр аргалары:

- Башкы-биле демниг ажылдажышкын үезинде бердинген темага чаа сорулгаларны салып билири;
- Кылган ажылдарына болгаш ажыл үезинде бот хыналданы шын кылып турарын сайгарып, шинчилеп билири;
- Бодунун ажылын планнап билири;

өөредиглиг

өөреникчилерниңөөренип алган турар билиглери:

- өөредилгеге херек билиглерни энциклопедияларны, словарьларны, справочниктерни, өөредилге номнарын, Интернетти ажыглап тургаш тып билири;
- Тыва дылда схемаларны, модельдерни, демдектерни ажыглап билири;
- Белен таблица, схемаларны, сөзүглелдерни долдуруп билири;
- Дылда үннерни, үжүктөрни, сөстүң кезектерин, домак кижигүннерин, бөдүүн домактарны тып, анализтеп, сайгарып, деңнеп, бөлүктөп билири;
- План ёзугаар өөрөнгөн материалды бөлүктөп, түңнеп билири;
- Номчаан сөзүглелдеринден кол утка илередип турар домактарны тып билири;
- Сөстерде орфограммаларны тып билири;

өөреникчилерниңөөренип алыр аргалары:

- Херек билиглерни библиотекалардан, өөредиглиг литературадан болгаш Интернеттен тып билири;
- Медерелдиг болгаш хостуг аас болгаш бижимел чугааны тургузуп билири;
- Логиктиг угаап боданышкынын аас болгаш бижимел чугаага шын тургузуп билири;
- Алган медээлерни критиктиг үнелеп билири;

Коммуникативтиг

өөреникчилерни өөренип алган турар билиглери:

- Чугааны диалог хевирин билири.
- Эжи-биле ажылдап тургаш кайы арга шын дээрзин, эжинин үзел-бодалы-биле денештирип тургаш ниити түңнел үндүрүп шыдаар ужурлуг.
- Өөреникчилер аразында сүмележип тургаш ниити түңнелди үндүрүптери.
- Бодунуң үзел-бодалын илередип билири.
- Билдинмес чүүл бар болза, катап айтырып тургаш билип алыр аргалыг.
- Бот-боттарының аразында хынажып база кошкак өөренир эштеринге дуза кадып шыдаар ужурлуг.

өөреникчилерни өөренип алыр аргалары:

- Салып алган сорулгаларын чедип алырда өске кижилерниң үзел – бодалдарын база дыңнап, үнелеп билири;
- Уруглар боттарының аразында дузалажып тургаш бот-боттарының аразында хыналданы шын чорудуп билири;
- Аас чугаага өөренип алган билиглерин шын ажыглап билири;
- Эжинге дамчыдар херек медээни долу болгаш дес-дараалашкак кылдыр дамчыдып билири;

Тыва дылда чыл төнчүзүндө өөреникчилерниң билип алган турар ужурлуг билиглери.

өөреникчилерни өөренип алган турар билиглери:

- Тыва дылды боданырының болгаш чон аразында харылзажырының эң-не кол херексели деп медереп билири.
- өөредилгениң чедишкинниг болурунун чылдагаанын тып билири;
- Сөстүң тургузуу: дазыл, чогаадылга өскертилге кожумактары;
- Чугаа кезектери: чүве ады, демдек ады, кылыг сөзү, эдеринчилер;
- Домак кежигүннери: чугула болгаш ийиги чергениң кежигүннери.
- Коллективтии – биле тургускан план ёзугаар 45-50 хире сөстүг эдертиг болгаш чогаадыг бижиир.
- Тыва дыл кичээлдеринде билиглерин херек кырында чогаадыкчы ажыл үезинде, бодалдарын илередирде, аас болгаш бижимел чугаа үезинде ажыглап билири;
- өөредилге үезинде берген даалгаларны дес-дараалаштыр база алгоритм ёзугаар кылып билер ужурлуг.
- өөредилгеге херек билиглерни энциклопедияларны, словарьларны, справочниктерни, өөредилге номнарын, Интернетти ажыглап тургаш тып билири;
- Эжи-биле ажылдап тургаш кайы арга шын дээрзин эжиниң үзел-бодалы-биле денештирип тургаш ниити түңнел үндүрүп шыдаар ужурлуг.

Өөреникчилерни өөренип алыр аргалары:

- Чугаа кезектерин тып, аңгылап билири;
- Орфографтыг частырыг туруп болур черни сөс иштинден тып билири;
- Төрээн дылын камнап билер болгаш ооң сайзыраарынга бодуну үлүг-хуузун киириштирип турарын медереп билип, эстетиктиг омур-хевирниң кижизиттинеринге, кижилер аразында харылзааның дозу кылдыр шилип алыры болур.
- Дылдың дүрүмнерин ажыглап тургаш бодунуң бодалдарын илередип билири;

- Медерелдиг болгаш хостуг аас болгаш бижимел чугааны тургузуп билири;

Предметтиг.

Өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- Шын бижилгезин өөренип алганы сөстөрлиг 45-50 хире сөстүг сөзүглелди чараш хол үжүү-биле чазыг чокка дүжүрүп азы адап бээрге бижири, аңаа херек таварылгаларда улуг секти, айтырыг болгаш кыйгырыг демдектерин шын салыры.
- Фонетиктиг сайгарылганы кылыры: сөстөрни слогтарга чарары, ажык болгаш ажык эвес үннери ылгап, сөстөрдө үннерни болгаш үжүктөрни шын тодарадып билири;
- Сөстөрни тургузуг талазы-биле сайгарып билири (дазыл, чогаадылга, өскертилге кожумактарын ылгаар).
- Чугаа кезектерин болгаш оларның грамматиктиг демдектерин (чүве адының санын, падежин, кылыг сөзүнүңүелерин) билири;
- Домакта сөстөрниң аразында харылзаазын тургузар, оларны сөс каттыжышкыннарынга чарар;
- Домактарның бөдүүн синтаксистиг сайгарылгазын кылыр: чугаалаар сорулгазының аайы-биле оларның янзызын тодарадыр, чугула болгаш ийиги чергениң кежигүннерин аңгылаар, оларның аразында харылзаазын айтырыглар дузазы-биле тургузар.
- Коллективтии – биле тургускан план ёзугаар 45-50 хире сөстүг эдертиг болгаш чогаадыг бижиир.

Өөреникчилерниң өөренип алыр аргалары.

- Тыва дылда синоним, антоним сөстөрни деңнеп тургаш тып билири;
- Бердинген сөстүң долу фонетиктиг сайгарылгазын кылып билири;
- Бодунуң кылган ажылын долузу-биле хынап, бодунга демдекти шын салып билири;
- Чогаадыг бижип тургаш бодунуңүзел-бодалын долузу- биле бодунуң сөстөри-биле аас болгаш бижимел хевирге дамчыдып билири;
- Домакта сөстөрни аразында харылзаазын тып, оларны сөс каттыжышкыннарынга чарып билири;
- Домактың синтаксистиг сайгарылгазын кылып билири;
- Чугаа кезектерин тып, аңгылап билири;
- Орфографтыг частырыг туруп болур черни сөс иштинден тып билири;

Чогаадыкчы ажылдар.

өөреникчилерниң өөренип алган турар билиглери:

- План ёзугаар сөзүглелди тургузуп билири;
- Бердинген чуруктарга чогаадыгларны тургузуп чогаадып билири;
- Даалгаларлыг мергежилгелерни шын, медерелдиг кылып билири;
- Тыва дыл кичээлдеринде билиглерин херек кырында чогаадыкчы ажыл үезинде, бодалдарын илередирде, аас болгаш бижимел чугаа үезинде ажыглап билири;

Өөреникчилернин өөренип алыр аргалары:

- Бодунуң чогаадыынга чурук чуруп билири;
- Дылдың дүрүмнерин ажыглап тургаш, бодунуң бодалдарын илередип билири;
- Домактарда кылган частырыгларны тып, эдип билири.
- Эгезин берген чугааны улаштыр чогаадып билири;

Тыва дылдын календарь – тематиктиг планы (4 класс)

№	Название раздела	Тема	Кол-во часов	Дата проведения	
				План	Факт
1	Ийиги болгаш ушку класстарга ооренген чуулдерин катаптаары	Домак. Домакта состернин харылзаазы.	1	05.09	
2		Домактын чугула болгаш ийиги черге кежигуннери	1	06.09	
3		Созуглел. Созуглелдин янзылары: тоожуушкун, чурумал, угаап боданыышкын	1	12.09	
4		Уннер болгаш ужуктер. Слог.	1	13.09	
5		Ажык эвес уннерни дакпырлап бижири. Куштуг болгаш кошкак ажык эвес уннер.	1	19.09	
6		Хыналда диктант «Кайгамчыктыг сад»	1	20.09	
7		Частырыглар-биле ажыл. Дазыл болгаш торел состер	1	26.09	
8		Дазыл болгаш кожумактар.	1	27.09 03.10	
9		Чогаадылга кожумактары.	1	03.10	
10		Оскертилге кожумактары.	1	04.10	
11		Дефистеп бижиир нарын состер. Дазылы кызырылган нарын состер	1	10.10	
12	Домак	Домак дугайында билиг. Нарын домак.	1	11.10	
13		Чангыс аймак кежигуннерлиг домактар. Чангыс аймак кежигуннернин холбажыр аргалары.	1	17.10	
14		Хыналда диктант "Алдын кус»	1	18.10	
15		Диктантынын анализи. Дорт чугаалыг домактар. (Адалгалыг домактар). Диалог.	1	24.10	
16	Чуве ады	Чуве адынын дугайында нити билиг. Чуве аттарынын падежтерге оскерлири. Чангыстын саны.	1	25.10	
17		Адаарынын падежи. Кым? Чуу? Хамаарыштырарынын падежи. Кымнын? Чунун?	1		
18		Бээринин падежи. Кымгы? Чуге? Каая?	1		

		Онаарынын падежи Кымны? Чуну?			
19		Турарынын падежи. Кымда? Чуде? Кайда? Унеринин падежи. Кымдан? Чуден? Кайыын?	1		
20		Углаарынын падежи. Кымче? Чуже? Кайнаар? Чуве аттарынын падежтерге оскерлири. Чангыстын саны деп теманы туннээри	1		
21		Хыналда диктант «Кыш»	1		
22		Хойнун санында чуве аттарынын падежтерге оскерлири	1		
23		Чуве адынын хамаарылга хевири.	1		
24		Орус дылдан улегерлеп алган сосернин падежтерге оскерлири	1		
25		Хыналды ажыл.	1		
26	Демдек ады-	Демдек адынын утказы болгаш харыылаар айтырыглары	1		
27		Укталбаан болгаш укталбаан демдек аттары	1		
28		Удурланышкак болгаш чоок уткалыг демдек аттары	1		
29		Хыналда диктант «Ушкан пош»	1		
30		Частырыглар-биле ажыл. Демдек аттарынын чуве аттары-биле холбаазы	1		
31		Демдек аттарынын кожумактарын шын бижири. Демдек аттарынын тургузуун шын сайгарары	1		
32		Ооредиглиг эдертиг «Кужугет Октай»	1		
33		Онаалгалыг хыналда диктант «Дилги»	1		
34	Сан ады-5 шак	Диктантынын анализи. Сан ады, оон утказы, айтырыглары	1		
35		Тун болгаш дугаар сан аттары	1		
36		Сан аттарынын чуве аттары-биле холбаазы	1		
37		Тун болгаш дугаар сан аттарын чугаага ажыглаары	1		
38		Сан адынын дугайында алган билиглери туннээри. Тест	1		
39	Ат орну-7 шак	Ниити билиг. Ат орнунун арыннарга болгаш саннарга оскерлири	1		
40		Арыннын ат оруннарынын падежтерге оскерлири.	1		
41		Арыннын ат оруннарынын хереглели, чугаага уjur-дузазы.	1		
42		Чурук-биле ажыл. «Куштарга болгаш дириг амытаннарга мээн дузам» деп	1		

		чугаа тургузар.			
43		Шилилгелиг диктант. Карточкалар-биле ажыл.	1		
44		«Ат орну» деп темага хыналда текст.	1		
45		Шилилгелиг диктант болгаш тестиге анализ. Частырыглар-биле ажыл.	1		
46	Кылыг созу – 14 шак	Кылыг созунун дугайында билиг. Кылыг созунун чугаага ужур-дузазы.	1		
47		Кылыг созунун уелерге, арыннарга болгаш саннарга оскерлири.	1		
48		Кылыг созунун болур болгаш болбас кылдыныглар илередири.	1		
49		Кылыг созунун амгы уези.	1		
50		Кылыг созунун эрткен уези.	1		
51		Кылыг созунун келир уези.	1		
52		Кылыг созунун уелери. Бот ажыл (быжыглаашкын)	1		
53		Болук чуруктар ёзугаар ооредиглиг чогаадыг (ар 139)	1		
54		Хыналда диктант	1		
55		Диктантынын анализи. Кылыг созунун дужаал хевиринин дугайында билиг.	1		
56		Кылыг созунун даар хевирини.	1		
57		Кылыг созунун дужаал болгаш даар хевирлери быжыглаашкын	1		
58		Сагындырыглыг диктант «Холдарны ургулчу чуур»	1		
59		Диктантынын частырыглары-биле ажыл. Грамматиктиг сайгарылга.	1		
60	Наречие – 2 ш	Наречие	1		
61		Чогаадыкчы диктант.	1		
62	Чыл тончунде катаптаашкын – 7 шак	Домак. Домактын чугула болгаш ийиги черге кижигуннери.	1		
63-64		Чангыс аймак кижигуннерлиг домактар.	2		
65		Сос. Состун тургузуу.			
66-67		Кошкак ыыткыр болгаш кошкак дулей уннерни шын бижири	2		
68		Хыналда диктант	1		